

ARANY JÁNOS
ELMÉLETE AZ EPOSZRÓL

IRTA
RITOÓK EMMA

ISBN 978-615-6907-76-9

A lángész fogalmát szeretjük összekötni az öntudatlanul, intuitíve teremtő művészi erővel. Pedig legtöbb esetben a látszólag öntudatlanul alkotó tehetség mögött ott találjuk a tanulmány mélységét, a művészi hatás titkai iránt való érdeklődést, hogy úgy mondjam a mesterré-válás megtanulását. Az ilyen szellemet nemcsak mint művészt érdekelte a művészet, hanem mint aesthetikust is. Ezek közé sorolhatjuk — Goethe és Tasso mellé — Arany Jánost.

Arannyal mint aesthetikussal kevésbé foglalkoztak, annyira uralkodik benne a költői nagyság; nincs is olyan rendszeres aesthetikai műve, mint Tassonak, de tudjuk, hogy a költészet elméleti kérdései mélyen foglalkoztatták, és prózai dolgozataiban, leveleiben megtaláljuk aesthetikai felfogásának nagyrészét, a többire nézve pedig költeményei adnak útmutatást.

Költészeti nézeteinek csak egy részével szándékozom itt foglalkozni: epikai felfogásával; azzal, hogy *mit fogadott el* annak a műfajnak az elméletéből, a melyben a legnagyobb és legnemzetibb, hogy milyen módon *illeszkedik be az b elmélete* az újabban felvetett kérdések keretébe, és hogy ez az elmélet *hogyan függ össze a műveiből levonható művészeti tanulságokkal*.

Költői tehetségének öntudatosságát mutatja, hogy ő maga is egészen epikus irányúnak tartotta és lyrájáról szerényen nyilatkozik. Már pedig olyan egyéniségnél mint Arany, a kinek művészi zárkózottsága oly nagy volt, hogy saját családjá előtt *

is titkolta műveinek eszmei fogadását és fejlődését,1 annak a költőnek minden nyilatkozata saját tehetségéről fontos és a legmélyebb meggyőző erővel bírhat.

Petőfinek írja (1847-ben): „Nem esetlenkedem a lyra országában, hanem megyek azon az úton, melyen már egy pár lépést tennem sikerült, írok históriákat, miként Tinódi Lantos Sebestyén/ Majd Tompához (N.-Kőrös, 1853 máj. 23.): „Az én lyrám hangtalan madár, ritkán szól, akkor sem jól. “ — (1855 decz.23.): „Alyra nem hivatásom, ezzel tisztában vagyok/2

Még ott is, a hol lyráját méltányolni látszik — Önéletrajzában — azt mondja: „a forradalom után bizonyos lyrai hangulatba estem, a nélkül, hogy lyrám mindig teljes hangot adna/ Ez az a kor, melyben „lyrai sóhajokba tördeli szét fájó lelkét“ és mikor újra teljes meggyőződéssel írja: „így lettem hajlamom, irányom, munkaösztönöm daczára subjectiv költő/ 3

Szinte pszichológiai magyarázatát adja e hajlamának Egressy Gáborhoz írt levelében (1854 márcz. 19.): „Én csak bizonyos objectiv állapotban tudom kezelni az érzelmeket. Hol valami engem közletről, mélyen sebez, ott hallgatok/ 4

Az érzelmeknek ez az objectivitása éppen az éposz-író tehetségének jellemző vonása, a ki még a legsubjectivabb érzelmeket sem írja meg a nélkül, hogy folyamatossá ne tenné, eseménybe ne fonná, mint a Bolond Istók-ban. A „leglyraibb érzeménnyen“ a szerelmen csak Murány ostromában alapul mese; Katalin és Edua byroni hatás alatt keletkezett. Toldi szerelem nélkül volt tervezve, később is nehezen készült el és abban a korban, mikor egyrészt egész epikája subjectivebb jellegű lesz, másrészt távolabb saját ifjú érzelmi korától erősebben objectiválhat, vagyis a két ellentétes polus közeledett. A hún-éposz tervezetében is mellékes szerep jut a szerelemnek.

1 Arany László bevezetése Arany János hátrahagyott verseihez.

2 Lásd még Csengerihez N.-Kőrös, jun. 23. 1856.

8 Elegyes darabok. Bevezetés.

4 L. : „Még ez egyszer, még utószor

Hadd zendüljön meg dalom
kezdetű töredékét. Hátrahagyott versek.

Nagy epikusok közvetve vagy közvetlenül a népi eposzokon nevelkednek. Természetes, hogy Arany egész leikével a classikusok felé fordul „Hómért olvassa, az Iliast eszi”, s a mellett foglalkoztatja, zaklatja az a kérdés, hogy „volt-e nekünk valaha őseredeti époszunk?”¹. . . „s volt-e azokban költői érték, különösen műalkat, mely époszban olyan lényeges. *
12

A felvetett kérdésre nem az aesthetikus, nem is a történetkutató, hanem *a költő felel*. A költészet legmagasabb feladata a compositio, s ime megtalálja a krónikákban a költői alakítást, mely még „a konyhalatinság prózáján is átdom- borul.a 2 Csak költő szemének érzékenysége a saját műfaja iránt vehette észre Anonymusban „az éposz részletességét” vagy „homerosi episodokat”. Sőt époszi vonást talál Pannonia megvétele e sorában: „Istentől is kiszerítettének”, t. i. : végzetszerűséget.

Szerinte a „krónika-cyklus, mely Kézaival kezdődik s Turóczin végződik, számos epizódban megtartotta az époszi szerkezetet”.³ „A bukott (Salamon) király története már magában époszszá gömbölyűi, mint a hogy valószínűleg époszból származott Turócziba.”⁴

1 Naiv époszunk.

2 Hátrahagyott prózai dolgozatai. 149. 1.

3 Naiv époszunk.

4 Prózai dolgozatok. 490. 1.